

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.94

DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.06.04>

Штефан Анна Сергіївна,
кандидат юридичних наук,
завідувач відділу авторського права і
суміжних прав Науково-дослідного інституту
інтелектуальної власності НАПрН України
ORCID 0000-0003-2382-4849
anna_shtefan@ukr.net

**ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ:
ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ, РОЗУМОВИЙ І ПІЗНАВАЛЬНИЙ АСПЕКТИ****Анотація**

Мета статті полягає у дослідженні співвідношення між процесуальним та розумовим аспектами в доказуванні і виробленні висновків щодо сутності доказування у цивільному судочинстві.

Наукова новизна. Проаналізовано процесуальну форму, в межах якої здійснюється доказування, що характеризується такими рисами: 1) законодавча регламентація процесуальним законом; 2) імперативний характер; 3) деталізація судових процедур; 4) визначеність процесуальних наслідків; 5) універсальність. Розглянуто розумовий аспект доказування, співвідношення доказування як процесуальної діяльності і доведення як логічної діяльності. Досліджено сутність судового пізнання, співвідношення пізнання і доказування. Обґрунтовано, що спроби штучно розділити доказування на окремі складові (доказування і доведення; доказування і пізнання) не відповідають його природі. Доказування є не набором окремих самостійних компонентів, а поєднанням різної за природою діяльності в одне комплексне явище – різновид судового пізнання.

Висновки. Встановлення обставин цивільної справи поєднує практичні начала та процеси мислення, які неможливо відділити одне від одного. Відтак, розуміння судового доказування як виключно процесуальної чи суто логічної діяльності може дати лише часткове уявлення про це багатогранне явище, в якому розумовий і прикладний елементи знаходяться у стані нерозривного зв'язку та постійної взаємодії. Тому найбільш обґрунтованою з усіх наявних концепцій доказування видається теорія, яка пов'язує його з пізнанням. Категорія «пізнання» дозволяє досягнути всі процеси, що відбуваються при встановленні обставин цивільної справи, та найбільш точно характеризує специфіку доказування як різновиду судового пізнання. Судове пізнання забезпечує рух від початкового припущення про факти, викладені в заявах по суті справи, до встановлення кожної обставини справи і формування на цій основі загального знання про всі юридично значимі для неї дії і події, що в кінцевому призначенні спрямовується на досягнення мети цивільного судочинства у справі.

Ключові слова: цивільне судочинство, доказування, судове пізнання.

Shtefan Anna S.,
PhD in Law,
Head of Copyright and Related Rights Department
of Scientific-Research Institute of Intellectual Property
ORCID 0000-0003-2382-4849
anna_shtefan@ukr.net

PROVING IN CIVIL PROCEEDINGS:
PROCEDURAL, MENTAL AND COGNITIVE ASPECTS

Abstract

The purpose of the article is to investigate the relationship between the procedural and mental aspects in proving and drawing conclusions about the substance of proving in civil proceedings.

Scientific novelty. The procedural form within which the proving is carried out is analyzed. The procedural form is characterized by the following features: 1) legislative regulation by procedural law; 2) imperativeness; 3) detailing of court procedures; 4) certainty of procedural consequences; 5) versatility. The mental aspect of proving, the relation of proving as a procedural activity and proving as a logical activity are considered. The essence of judicial cognition, the relation of cognition and proving is investigated. It is substantiated that attempts to artificially divide proving into separate components do not correspond to its nature. Proving is not a set of separate independent components but a combination of different in nature activities into one complex phenomenon – a kind of judicial cognition.

Conclusions. Establishing the circumstances of a civil case combines practical principles and mental processes that cannot be separated from one another. Therefore, understanding judicial proving as a purely procedural or purely logical activity can only give a partial view of this multifaceted phenomenon in which the mental and applied elements are in a state of inseparable communication and constant interaction. Therefore, the most valid of all available concepts of proving is the theory that links it to cognition. The category of cognition makes it possible to grasp all the processes that take place in establishing the circumstances of a civil case, and most accurately characterizes the specifics of proving as a kind of judicial cognition. Judicial cognition provides a movement from the initial assumption of the facts set out in the claim and other statements to the establishment of each circumstance of the case and the formation on this basis of a general knowledge of all legally relevant actions and events which ultimately aims to achieve the purpose of civil justice in the case.

Keywords: civil proceedings, proof, judicial cognition.

Постановка проблеми. Доказування у цивільному судочинстві має неоднорідну природу. Його основу становлять дії учасників справи з подання доказів (у відповідних випадках – також дії суду з витребування і забезпечення доказів), без чого доказування в принципі не може відбутися, а після відкриття провадження у справі встановлення її обставин включає процесуальні дії з дослідження й оцінки доказів. Однак учасники справи не просто подають докази, а й одночасно обґрунтовують ними свої вимоги і заперечення; суд приймає до розгляду лише належні і допустимі докази, чому передують аналіз, чи здатний кожний окремих доказ підтвердити яку-небудь обставину справи і чи дотримано вимоги закону при одержанні цього доказу. Тобто, мислення і застосування законів логіки супроводжують весь процес доказування.

В силу поєднання в доказуванні таких різних елементів, його сутність у сучасній доктрині цивільного процесуального права визначається не однаково. Під доказуванням часто розуміють процесуальну або розумо-

во-процесуальну діяльність, проте зустрічаються точки зору, що доказова діяльність є суто логічною, а також наводяться обґрунтування, що доказування є різновидом пізнання. Оскільки ця проблематика є предметом численних наукових дискусій, наукові пошуки в цьому напрямі не втрачають актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розробка теорії доказування розпочалася наприкінці XIX століття і на кожному етапі розвитку наукової думки привертала увагу багатьох учених. У сучасній вітчизняній доктрині найбільш ґрунтовні дослідження в цьому напрямі здійснили В. Д. Андрійцьо, О. О. Грабовська, В. В. Комаров, Т. М. Кучер, В. І. Тертишников, С. Я. Фурса, М. Й. Штефан. Проблеми доказування знаходяться в центрі уваги багатьох російських правознавців, серед яких О. В. Баулін, В. В. Молчанов, О. О. Нахова, Г. Л. Осокіна, В. І. Решетнікова, Т. В. Сахнова, М. К. Треушников, М. А. Фокіна. У Республіці Білорусь теорію доказування розвиває Т. С. Таранова. Питання, на розгляд яких спрямована ця стаття, так чи інакше висвітлені у працях зазначених

авторів, однак зроблені ними висновки дуже різняться. Це дозволяє приєднатися до дискусії та запропонувати власні міркування й аргументи.

Мета статті полягає в аналізі співвідношення між процесуальним та розумовим аспектами в доказуванні і виробленні висновків щодо сутності доказування у цивільному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Судове доказування в першу чергу є діяльністю процесуальною, яка полягає у поданні (в необхідних випадках – також витребуванні і забезпеченні), дослідженні й оцінці доказів і здійснюється в межах процесуальної форми, котра має такі основні риси:

1) законодавча регламентація процесуальним законом, в якому закріплені загальні положення про докази і процедуру доказування, визначено права та обов'язки суб'єктів доказування, а також учасників судового процесу, які є джерелами доказової інформації (свідок, експерт), встановлено перелік засобів, за допомогою яких може здійснюватися доказування;

2) імперативний характер. Норми, якими регулюється порядок вчинення всіх без винятку процесуальних дій, є обов'язковими до застосування судом і всіма учасниками судового процесу. Вчинення кожної доказової дії повинно здійснюватися у строгій відповідності до нормативних приписів, інакше це тягне передбачені законом негативні наслідки;

3) деталізація судових процедур. Норми ЦПК передбачають правила подання, витребування, забезпечення, дослідження й оцінки доказів, зміст і послідовність вчинення процесуальних дій у доказуванні. Для кожної такої дії встановлено відповідну судову процедуру: огляд доказів за їх місцезнаходженням (ст. 85 ЦПК), виклик свідка (ст. 91 ЦПК), відтворення звукозапису, демонстрація відеозапису і їх дослідження в судовому засіданні (ст. 238 ЦПК) тощо;

4) визначеність процесуальних наслідків. Кожна процесуальна дія веде до настання результату, передбаченого законом: при поданні неналежного доказу суд не бере його до розгляду (ч. 4 ст. 77 ЦПК), у разі огляду доказів за їх місцезнаходженням складається протокол (ч. 4 ст. 85 ЦПК) і таке інше. Процесуальні наслідки є визначеними заздалегідь, що утворює передбачуваність результатів

вчинення процесуальних дій та стабільність процесуальної форми в цілому;

5) універсальність – процесуальна форма розрахована на необмежену кількість випадків та має однакове застосування у кожній і будь-якій цивільній справі.

Слід зазначити, що на доказування безпосередньо впливають і норми матеріального права, якими врегульовані спірні правовідносини. Вони визначають предмет доказування, встановлюють правові презумпції, що має зв'язок з розподілом тягаря доказування, визначають умови допустимості доказів. Однак доказування не може існувати за межами цивільної процесуальної форми. Воно виконує своє призначення та має юридичні наслідки лише тоді, коли здійснюється у способи та в межах, передбачених процесуальним законом, із дотриманням вимог щодо доказів і порядку вчинення процесуальних дій.

Доказування не зводиться лише до виконання певних дій, а включає також процеси мислення при дослідженні й оцінці доказів, аргументацію, умовиводи, висування тез і заперечень. Дуже влучним видається твердження, що «судове доказування є «свого роду «місцем зустрічі» логіки та юридичної діяльності» [1, с. 176]. Встановлення обставин справи поєднує розумову і процесуальну (практичну) діяльність, «знання про обставини справи отримуються внаслідок вчинення процесуальних дій, на основі яких шляхом логічних висновків одержується нове знання, що розкриває причинну обумовленість явищ та зв'язок між ними» [2, с. 41].

Учасники справи, обґрунтовуючи доказами свої вимоги і заперечення, з однієї сторони, підпорядковуються нормам закону, з іншої – логіці свого мислення. Встановлення обставин справи судом відбувається не в силу факту залучення доказів у справу, а в результаті дослідження інформації, одержаної з доказів, із застосуванням, в тому числі, методів аналізу та синтезу. На підставі дослідження та оцінки доказів формуються висновки суду про те, чи є встановленою та чи інша обставина справи. Логічні процеси не регулюються нормами права, але якщо висновки суду в рішенні не відповідатимуть дійсним обставинам справи, таке рішення підлягатиме скасуванню або зміні.

Точка зору про взаємодію процесуальної і розумової діяльності в доказуванні широко

підтримується у доктрині. Водночас, деякі українські дослідники пропонують розрізняти «доказування» як суто процесуальну діяльність і «доведення» як поєднання процесуальної і розумової діяльності або суто розумову діяльність.

На думку Т. В. Цюри, «поняття «доказування» слід визначати лише як зміст таких процесуальних дій, як збирання (в тому числі витребування доказів адвокатами і прокурорами) і надання суду доказів учасниками справи. Всі інші дії, спрямовані на забезпечення сприятливого для сторони рішення суду, необхідно вважати процесом доведення, а не доказування. Поняття «доведення» є більш широким і таким, що включає поняття «доказування» [3, с. 4]. Ця точка зору того ж року була викладена у спільній праці Т. В. Цюри з С. Я. Фурсою [4, с. 21], а в подальшому С. Я. Фурса продовжила розвивати зазначений підхід. Дослідниця обмежує поняття доказування збиранням, витребуванням і наданням суду доказів суб'єктами, які вправі подавати докази в конкретній справі, зазначаючи, що «дослідження та аналіз доказів такими суб'єктами та оцінку судом прийнятих доказів не можна розцінювати як процес доказування». Учена пропонує сприймати процес доведення «більш широким і таким, що складатиметься із процесу доказування та розумової і процесуальної діяльності, спрямованої на формування у судді переконання в достовірності юридичних обставин справи і на цій підставі обґрунтованості вимог сторони» [5, с. 361–362]. Доведенням автор називає «цілеспрямований на суддю обмін інформацією про кваліфікацію правовідносин згідно з нормами законодавства, про юридичні обставини справи, процесуальні дії тощо, який відбувається між всіма особами, що беруть участь у цивільному процесі, а також як подання відповідних доказів» [5, с. 363]. При цьому «доказування» пропонується вважати правом, а «доведення» – обов'язком учасника справи [5, с. 366–367].

У зв'язку з мовними особливостями та застосуванням у нормах ЦПК не лише терміну «доказування», а й терміну «доведення (довести)», Т. М. Кучер дійшла висновку, що «в ряді законодавчих норм, зокрема у ст. 61 ЦПК (попередньої редакції – А.Ш.), мова йде не про доказування, а про доведення – обґрунтування за допомогою збра-

них та поданих доказів своєї правової позиції» [6, с. 90–91]. У подальшому Т. М. Кучер обґрунтувала, що доказування «є невід'ємним елементом більш широкого процесу – доведення» [7, с. 15], а термін «доведення» та похідні від нього поняття закріплені в ряді законодавчих актів, зокрема, п. 4 ст. 129 Конституції України (в редакції закону, що діяв на той момент, – змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості – А.Ш. [7, с. 14]. При цьому зазначено, що термін «доведення» походить від слова «довід» [7, с. 17], а сам довід охарактеризовано, зокрема такими рисами: «змістом доводів є судження осіб, які беруть участь у справі; доводи створюються лише за допомогою людської свідомості та залежать від суб'єктивних факторів; характеризуються рухливістю, мінливістю, оскільки пов'язані з невпинністю розумової діяльності; в якісному значенні можуть бути лише суб'єктивними аргументами (тезою, припущенням тощо)» [7, с. 20–21]. Тобто, поняття доведення у позиції Т. М. Кучер охоплює виключно розумову (логічну) діяльність.

З цього приводу можна подати такі міркування.

По-перше, якщо вважати доказуванням тільки збирання (включаючи витребування) та подання доказів суду, то до цієї діяльності можна застосовувати термін «наповнення матеріалів справи доказами», оскільки не лише процесуальний контекст, а й лексичне значення дієслова «доказувати» є значно ширшими, ніж збирання і подання доказів суду. У словнику української мови «доказувати» тлумачиться як «підтверджувати істинність, правильність чого-небудь фактами, незаперечними доводами; доводити; переконувати кого-небудь у чому-небудь» [8, с. 350–351]. Тобто, доказувати – означає підтверджувати свою позицію і добиватися того, щоб переконати іншу особу в правильності своєї позиції. Це активна діяльність, яка має як практичний аспект (подання доказів), так і розумову складову (обґрунтування доказами своєї позиції), і виходить далеко за межі збирання доказів та доставки їх в суд.

По-друге, складно зрозуміти, чому «доведення» як діяльність мислення має бути обов'язком учасника справи, якщо цей обов'язок не встановлюється жодною нормою процесуального законодавства. Зокре-

ма, повноваження із юридичної кваліфікації правовідносин та визначення норми права, яка підлягає застосуванню, покладаються законом виключно на суд (п. 3, 4 ч. 1 ст. 264 ЦПК), а для учасників справи такий обов'язок не передбачений ні в чинній, ні в попередній редакції ЦПК. Подання доводів і міркувань, в тому числі про обставини справи та процесуальні дії, які слід в ній вчинити, було і залишається правом учасників справи та не може довільно трансформуватися в обов'язок без безпосереднього закріплення його в нормах закону. При цьому можливість встановлення законом такого обов'язку видається вкрай мало ймовірною – закон не здатний впливати на розумову діяльність людини та зобов'язувати її до того чи іншого рівня мислення, вироблення тез й аргументів.

По-третє, якщо дослідження й оцінка доказів, за твердженням С. Я. Фурси, не включаються ні до змісту «доказування», ні до змісту «доведення», це породжує закономірне питання, до якого інституту цивільного процесуального права слід їх відносити? За відсутності цих складових доказування зводиться до дій зі збирання і подання доказів та обміну аргументами між учасниками справи. Однак, без дослідження та оцінки доказів такі дії стають беззмістовними, адже не отримують свого логічного завершення у вигляді висновків суду про те, які обставини справи були встановлені за допомогою доказів. А відсутність таких висновків унеможливорює вирішення справи по суті, оскільки мотивувальна частина судового рішення в обов'язковому порядку включає зазначення на встановлення судом фактичних обставин справи, змісту спірних правовідносин і посилання на відповідні докази, на підставі яких встановлена кожна обставина.

По-четверте, співвідношення понять «доказування» і «доведення» викликає обґрунтовані сумніви. Якщо вважати доведенням і надання інформації (міркувань, обґрунтувань), і подання відповідних доказів, як запропоновано С. Я. Фурсою, незрозуміло, чому подання доказів входить до складу обох понять – доказування і доведення. Коли учасником справи будуть подані належні і допустимі докази на підтвердження певної обставини (в межах запропонованого поняття «доказування»), проте не будуть наведені міркування щодо цієї ж обставини та інфор-

мація про кваліфікацію правовідносин (в межах запропонованого поняття «доведення»), чи є підстави вважати цю обставину недоведеною (невстановленою)? Окрім подання доказів, всі інші складові поняття «доведення», запропонованого С. Я. Фурсою, характеризують розумову (логічну) сторону доказової діяльності, котра стає можливою завдяки процесуальній діяльності з подання і дослідження доказів. Якщо ж спиратися на тлумачення поняття «доведення», подане Т. М. Кучер, то воно також позначає діяльність мислення, здійсненню якої передують вчинені дії зі збирання і подання доказів. У сукупності все це вказує на тісне переплетення процесуальних і розумових (логічних) компонентів у доказуванні і ставить під сумнів спроби відділити їх одне від одного.

Слово «доводити» у словнику української мови тлумачиться як «підтверджувати істинність, правильність чого-небудь фактами, незаперечними доказами; доказувати; доносити, повідомляти» [8, с. 336]; тобто, з точки зору філології, терміни «доказувати» і «доводити» мають синонімічне значення. Такий висновок зробив і В. Д. Андрійцьо, провівши дослідження історії використання понятійного апарату у сфері доказування: «по відношенню до процесу встановлення обставин цивільної справи слід вживати терміни «доказувати» та «доводити» як рівнозначні за змістом синоніми» [9, с. 66].

Якщо звернутися до положень ЦПК, з них не вбачається, що законодавець закладає в поняття «доведення» якийсь інший зміст, відмінний від поняття «доказування». Зокрема, видається помилковим тлумачити положення ч. 1 ст. 81 ЦПК (кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень) як «кожна сторона повинна довести правомірність своїх вимог і заперечень шляхом надання аргументів й обґрунтувань». Обставина справи стає встановленою тоді, коли вона підтверджена щонайменше одним доказом, який був прийнятий судом як належний і допустимий, а не аргументом чи «доводом» як такими, коли відповідні докази у справі відсутні. Тому в контексті процесуально-правового регулювання розділяти одне явище на дві складові та надавати їм різний зміст немає підстав, адже які-небудь відмінності між ними не передбачені законом.

Виділити в доказуванні суто розумову діяльність, яка була б повністю незалежною від процесуальної, неможливо, оскільки аргументи, міркування, обґрунтування учасників справи спираються на результати процесуальної діяльності з подання і дослідження доказів, висновки суду щодо встановлення певної обставини – на результати дослідження й оцінки доказів. І навпаки, будь-яка практична дія в доказуванні пов'язана з мисленням: подаючи клопотання про витребування доказів, учасник справи повинен обґрунтувати потребу в цих доказах; відхиляючи доказ як неналежний, суд аналізує предмет доказування і встановлює відсутність в ньому факту, який міг би бути підтверджений цим доказом. Таким чином, доказуванню властива діалектична взаємодія процесуального (практичного) і розумового (логічного) аспектів та їх взаємний вплив і взаємна залежність.

Єдність мислення і практичних дій в судовому доказуванні свідчить, що воно є комплексним явищем. Розуміння доказування як суми певних компонентів чи дій є недостатнім, оскільки не здатне описати всі процеси, котрі відображають його. Окремі види діяльності в доказуванні не можуть охопити всі його риси, пояснити сутність взаємозв'язків між процесуальною дією та логікою мислення учасників справи і судді та формуванням умовиводів і висновків. Це вказує на доцільність застосовувати до поняття «доказування» категорію «пізнання», оскільки доказування є різновидом судового пізнання.

Специфіку судового пізнання вдало пояснила Т. В. Сахнова: «це діалектична єдність логічної і практичної діяльності. Особливість в тому, що діяльність, яка становить зміст судового пізнання, підпорядкована юридичним вимогам і протікає в цивільній процесуальній формі. Змістом судового пізнання охоплюється не кожна логічна діяльність, а та, що пов'язана з правовою кваліфікацією феноменів, що пізнаються (доказів, обставин). Практична діяльність не існує в судовому пізнанні інакше, ніж у формі процесуальної діяльності. Спрямованість судового пізнання задається задачами цивільного судочинства» [10, с. 391–392].

Щодо характеру судового пізнання у наукових колах висловлено два основних підходи: це різновид наукового пізнання або самостійний різновид пізнання. Не вдаючись

до глибокого аналізу кожного з цих підходів, слід відзначити, що риси і властивості наукового пізнання не притаманні пізнанню судовому. Цю позицію комплексно обґрунтувала, зокрема І. В. Решетнікова [11, с. 78–82], з чим погодилося чимало сучасних дослідників. «Пізнання у правозастосуванні підпорядковане строго практичним задачам – встановленню фактичних обставин, інформація про які необхідна для ухвалення правозастосовного рішення, тому пізнання у правозастосуванні не має на меті відкривати які-небудь закономірності, а також давати наукове пояснення тим чи іншим явищам і фактам дійсності» [12, с. 9]. «У сфері права наукове пізнання орієнтується на формування теоретичних знань про державу і право, подальше збагачення і вдосконалення наявних знань правової науки, в той час як практичне пізнання здійснюється з метою вирішення конкретних проблем правотворчої, правоохоронної чи правозастосовної діяльності» [13, с. 208].

Судове пізнання призначене для досягнення завдань цивільного судочинства з розгляду і вирішення цивільних справ. Цьому передують одержання судом точних, повних і вичерпних знань про юридичні факти, на підставі яких виникли, змінилися чи припинилися правовідносини між учасниками справи позовного провадження, та те, чи мало місце порушення, оспорювання або невизнання права однієї особи іншою особою; про наявність права вимоги у наказному провадженні; про наявність юридичних фактів у справах окремого провадження. Судове пізнання не спрямовується на розвиток існуючих теорій чи вироблення нових, його мета – набуття знань про обставини справи, тому судове пізнання має суто прикладний характер. У цьому контексті розкриваються такі важливі риси доказування як різновиду судового пізнання, як вибірковість і підпорядкування конкретній меті: доказування у цивільних справах призначене для встановлення не всіх обставин, які мали місце у дійсності, а лише тих, які мають юридичне значення, тобто, утворюють для суду можливість здійснити правову кваліфікацію та визначити норму права, яка підлягає застосуванню.

Феномен пізнання оцінюється в процесуальній доктрині по-різному, деякі учені відокремлюють судове доказування від пізнання. Так, М. Д. Олегов обґрунтовує, що «судове

пізнання є виключно діяльністю суду, спрямованою на отримання ним знань про обставини, які мають значення для справи, в той час як доказування є діяльністю учасників справи з переконання суду в існуванні певних юридичних фактів» [14, с. 7]. Дещо модифікований підхід запропонувала Г. Л. Осокіна, на думку якої «пізнання завжди передуює доказуванню; суб'єктами доказування є учасники справи, їх представники, прокурор, органи державної влади, органи місцевого самоврядування; суд є суб'єктом пізнання (діяльності із встановлення дійсних обставин справи та їх юридичної кваліфікації) до моменту його видалення у нарадчу кімнату і лише в нарадчій кімнаті, приступивши до складання підсумкового процесуального документа, суд стає суб'єктом доказування як логічної розумової діяльності» [15, с. 582, 584–586]. Розділити цю точку зору не видається можливим, виходячи з такого.

По-перше, зведення судового доказування до суто логічної діяльності видається глибоко помилковим. Ця тенденція спостерігається в ряді інших наукових праць, однак розумові операції не охоплюють таку важливу складову доказування, як процесуальні дії з подання доказів. За відсутності відповідних доказів будь-які тези й аргументи не матимуть ніякого значення для вирішення справи, навіть якщо вони будуть бездоганними з точки зору логіки.

По-друге, суб'єктами пізнання поряд із судом є учасники справи. Вони не лише подають докази, але й беруть участь в їх дослідженні, здійснюють свого роду вивчення доказового матеріалу. Аналіз наявних у справі доказів може спрямовуватися на те, щоб порівняти свою позицію із позицією процесуального опонента, в непоодиноких випадках сторона після пізнання доказів протилежної сторони коректує власну позицію, готує додаткові обґрунтування й аргументи; задає відповідні запитання свідкові протилежної сторони, аналізує відповіді, розбіжності у відповідях свідка і може вказувати на них суду тощо. Все це було б неможливим, якби діяльність учасників справи зводилася виключно до подання доказів на підтвердження фактів, яким обґрунтовуються їх вимоги й заперечення.

По-третє, не вбачається підстав вважати, що протягом всього розгляду справи суд є суб'єктом лише пізнання у розумінні, викла-

деному Г. Л. Осокіною, адже процесуальний закон передбачає вчинення судом процесуальних дій шляхом вирішення питання про забезпечення доказів (ст. 116 ЦПК), здійснення допиту свідка (ч. 8 ст. 230 ЦПК), допиту сторін, третіх осіб і їх представників як свідків (ст. 234 ЦПК), постановлення запитань експерту (ч. 3 ст. 239 ЦПК) та ін. Такі дії суду не охоплюються процесом пізнання у відриві від доказування.

У доказуванні неможливо виокремити практичні аспекти, які не були б пов'язані з мисленням, аналізом, умовиводами, як і логічні процеси, котрі не потребували б звернення до доказів і/або результатів їх дослідження. Спроби штучно розділити доказування на окремі складові не відповідають його природі. Доказування – це не набір окремих самостійних компонентів, а поєднання різної за природою діяльності в одне комплексне явище.

Висновки. Доказування у цивільних справах поєднує практичні начала та процеси мислення, які неможливо відділити одне від одного. Відтак, розуміння судового доказування як виключно процесуальної чи суто логічної діяльності може дати лише часткове уявлення про це багатогранне явище, в якому розумовий і прикладний елементи знаходяться у стані нерозривного зв'язку та постійної взаємодії. Тому найбільш обґрунтованою з усіх наявних концепцій доказування видається теорія, яка пов'язує його з пізнанням. Категорія «пізнання» дозволяє охопити всі процеси, що відбуваються при встановленні обставин цивільної справи, та найбільш точно характеризує специфіку доказування як різновиду судового пізнання. Судове пізнання забезпечує рух від початкового припущення про факти, викладені в заявах по суті справи, до встановлення кожної обставини справи і формування на цій основі загального знання про всі юридично значимі для неї дії і події, що в кінцевому призначенні спрямовується на досягнення мети цивільного судочинства у справі.

Список використаних джерел:

1. Сумарокова Л. Н. Логика судебного доказывания. *Логико-философские штудии*. 2011. № 9. С. 174–181.
2. Середнев В. А. Процесс возникновения доказательственной информации с точки

зрения гносеологии и онтологии. *Альманах современной науки и образования*. 2010. № 4. С. 39–42.

3. Цюра Т. В. Суб'єкти доказування та оцінки доказів у цивільному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 17 с.

4. Фурса С. Я., Цюра Т. В. Докази і доказування у цивільному процесі: наук.-практ. посібник. Київ: Видавець Фурса С. Я., КНТ. 2005. 256 с.

5. Цивільний процес України: академічний курс: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. С. Я. Фурси. Київ: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2009. 848 с.

6. Кучер Т. М. Докази та доказування: співвідношення понять. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 3 (7). С. 83–93.

7. Кучер Т. М. Теорія доведення у цивільному процесі: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2016. 510 с.

8. Словник української мови. В 11 т. Т. 2. / І. К. Білодід, А. А. Бурячок та інші. Київ: Наукова думка, 1971. 550 с.

9. Андрійцьо В. Д. Понятійний апарат процесу судового доказування цивільного судочинства (історико-правовий підхід). *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 2 (14). С. 60–69.

10. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Статут, 2014. 784 с.

11. Решетникова И. В. Курс доказательственного права в российском гражданском судопроизводстве. Москва: НОРМА, 2000. 288 с.

12. Пьянов Н. А., Казанков Я. Н. О познании в правоприменительной деятельности. *Пролог*. 2014. № 2 (6). С. 5–11.

13. Сырых В. М. История и методология юридической науки: учеб. Москва: Норма, Инфра-М, 2012. 464 с.

14. Олегов М. Д. Истина в гражданском процессе: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1999. 184 с.

15. Осокина Г. Л. Гражданский процесс. Общая часть: учебник. 3-е изд., перераб. Москва: Норма, ИНФРА-М, 2013. 704 с.

References:

1. Sumarokova, L. N. (2011). *Logika sudebnogo dokazyvaniya. Logiko-filosofskie shchudii*, 9, 174–181 [in Russian].

2. Serednev, V. A. (2010). *Process vozniknoveniya dokazatelstvennoj informacii s*

tochki zreniya gnoseologii i ontologii. Almanah sovremennoj nauki i obrazovaniya, 4, 39–42 [in Russian].

3. Tsiura, T. V. (2005). *Sub'iekty dokazuvannia ta otsinky dokaziv u tsyvilnomu protsesi: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv* [in Ukrainian].

4. Fursa, S. Ya., Tsiura, T. V. (2005). *Dokazy i dokazuvannia u tsyvilnomu protsesi: nauk.-prakt. posibnyk*. Kyiv: Vydavets Fursa S. Ya., KNT [in Ukrainian].

5. Fursa, S. Ya. (Red.). (2009). *Tsyvilnyi protses Ukrainy: akademichnyi kurs: pidruchnyk dlia stud. yuryd. spets. vyshch. navch. zakl.* Kyiv: Vydavets Fursa S. Ya.: KNT [in Ukrainian].

6. Kucher, T. M. (2011). *Dokazy ta dokazuvannia: spivvidnoshennia poniat.* *Visnyk Vyshchoi rady yustytzii*, 3 (7), 83–93 [in Ukrainian].

7. Kucher, T. M. (2016). *Teoriia dovedennia u tsyvilistychnomu protsesi: dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kyiv* [in Ukrainian].

8. (1971). *Slovnnyk ukraïnskoi movy. V 11 t. T. 2.* / I. K. Bilodid, A. A. Buriachok ta inshi. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

9. Andriitso, V. D. (2013). *Poniatiiinyi aparat protsesu sudovoho dokazuvannia tsyvilnoho sudochynstva (istoryko-pravovyi pidkhd).* *Visnyk Vyshchoi rady yustytzii*, 2 (14), 60–69 [in Ukrainian].

10. Sahnova, T. V. (2014). *Kurs grazhdanskogo processa. 2-e izd., pererab. i dop.* Moskva: Statut [in Russian].

11. Reshetnikova, I. V. (2000). *Kurs dokazatelstvennogo prava v rossijskom grazhdanskom sudoproizvodstve.* Moskva: NORMA [in Russian].

12. Pjanov, N. A., Kazankov, Ya. N. (2014). *O poznanii v pravoprimeritelnoj deyatelnosti.* *Prolog*, 2 (6), 5–11 [in Russian].

13. Syryh, V. M. (2012). *Istoriya i metodologiya yuridicheskoi nauki.* Moskva: Norma, Infra-M [in Russian].

14. Olegov, M. D. (1999). *Istina v grazhdanskom processe: dis. ... kand. yurid. nauk.* Moskva [in Russian].

15. Osokina, G. L. (2013). *Grazhdanskij process. Obshaya chast.* 3-e izd., pererab. Moskva: Norma, INFRA-M [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 25 вересня 2019 р.